

Lachen en geweent  
Maandenlang viert in de Haagse Bethelkapel

Verschenen in: *Laetare* 35 nr. 3 (juni 2019), 4-12.

Drie maanden lang werd in de Haagse Bethelkapel een continue kerkdienst gehouden als kerkasiel voor een Armeens gezin. Organisator Theo Hetteema vertelt wat er in de liturgie gebeurde.

Theo Hetteema

‘Onze hulp is in de Naam van de Heer...’ klinkt het in de kerkzaal van het Haagse buurt-en-kerkhuis Bethel op vrijdagmiddag 26 oktober 2018. En daarna zingt een kleine kring:

‘Rond het licht dat leven doet  
groeten wij elkaar met vrede;  
wie in voor-en tegenspoed  
zegen zoekt, mag binnentreden,—  
bij de Heer zijn wij hier thuis,  
kind aan huis.’ (Liedboek 2013, lied 287)

De komende maanden zullen hier in Bethel bijna duizend voorgangers en duizenden kerkgangers over de vloer komen. Nu weten nog hooguit twintig mensen dat deze dienst plaatsvindt. Een gedeelte daarvan is aan het bellen en regelen. Een kleine tien mensen zitten in de kerk: een Armeens gezin met bleke gezichten en bezorgde ogen, een paar opgetrommelde medewerkers van het kerkelijk bureau, een ouderling en een dominee. We hebben voor de komende middag nog twee voorgangers. Voor daarna weten we niet hoe we het zullen invullen. 96 dagen later is dezelfde kerkzaal bomvol met honderdvijftig mensen. De zegen wordt uitgesproken en we zingen als slotlied:

God, schenk ons de kracht dicht bij U te blijven,  
dan zal ons geen macht uit elkander drijven.  
Zijn wij in U een, samen op uw wegen  
dan wordt ons tot zegen lachen en geweent. (Liedboek 2013, lied 418).

Daarna vallen we elkaar in de armen, we lachen en huilen, tussen kaarsvet en de resten van het Avondmaal en in het midden nog steeds een Armeens gezin, met nog blekere gezichten, maar met glanzende ogen.

Tussen die twee liederen heeft zich een kerkdienst afgespeeld van 2306 uur lang, dag in, dag uit. Wat zat er achter die dienst en wat gebeurt er nou in zo’n dienst van dag en nacht?

Kerkasiel

De continue kerkdienst in Bethel vond plaats in het kader van een kerkasiel voor het Armeense gezin Tamrazyan en om aandacht te vragen voor het kinderpardon.

Vanaf de jaren tachtig is er ruim vijftig keer kerkasiel in Nederland geweest, alle keren met het doel om aandacht te vragen voor migranten die door Nederlandse regelgeving in de knel waren gekomen. De Raad van Kerken heeft er in 1999 een theologische verwoording bij gegeven en richtlijnen om te doordenken wanneer een kerkasiel binnen de grenzen van de wet wel of niet past als middel.<sup>1</sup>

In al die jaren bracht de overheid het respect op om een kerkgebouw niet binnen te vallen, ook al was daar geen daadwerkelijke kerkdienst. Dat respect was er nu niet (blijkens directe uitlatingen van de Dienst Terugkeer en Vertrek tot het gezin Tamrazyan) en dat gaf de noodzaak om voor een Armeens gezin een continue kerkdienst te beginnen. In de kerkdienst van het kerkasiel voor het Armeense gezin Tamrazyan konden we aandacht vragen voor de uitzichtloze situatie van honderden vluchtelingengezinnen in Nederland, die door een recente, betwistbare invulling van de regeling kinderpardon voor vluchtelingen in de knel waren gekomen. Allerlei andere organisaties deden dat op hun eigen wijze ook. Alles bij elkaar resulteerde dat in een beslissing van staatssecretaris Harbers om eenmalig deze groep met een ander criterium te gaan beoordelen.

De dag dat Harbers zijn besluit in een Kamerdebat toelichtte werd de dag waarop de kerkdienst van het kerkasiel Bethel werd beëindigd. Dat gebeurde met lachen en geweent: vreugde om een hoopvol uitzicht voor ruim duizend kinderen, maar ook verdriet om allerlei vluchtelingen die niet onder de eenmalige regeling vielen en voor wie andere vormen van aandacht, vieren en protest nodig zijn.

### Zingen en stofzuigen

Zolang er een kerkdienst bezig was, was Bethel ('Huis van God', Genesis 28: 19-22) een veilige plek met een veilige tijd voor dit gezin en konden anderen met de politiek in gesprek gaan over een constructieve oplossing. Met dit uitgangspunt ontstond er een bijzondere kerkdienst, waarvan we niet wisten hoe die zich zou ontwikkelen.

De ruimte deed veel in Bethel. Er is een eenvoudige, vierkante kerkzaal met losse stoelen, zonder podium en daardoor flexibel te gebruiken. Een achterwand met gekleurd mozaïek en wit kruis trekt de aandacht. Een pijporgel en een vleugel maken muzikale begeleiding mogelijk. De wekelijkse Taizévieringen van de protestantse wijkgemeente West droegen de zogenaamde vriendschapsicoon aan, die tegen de achterwand stond. In de loop van het kerkasiel kwam daar het kruis van Taizé bij en een grote reproductie van het schilderij *Madonna del Mare Nostrum* van Hans Versteeg, die gaandeweg de aard van de dienst ging kleuren.

's Nachts waren er meestal twee of drie mensen in deze ruimte, overdag vaak tien en op hoogtijdagen zat de kerkzaal vol met honderdvijftig mensen. Het gezin kon overigens slapen en verblijven in een inpandige kosterswoning en hadden daar de broodnodige privacy op de momenten dat ze niet in de dienst aanwezig waren.

De dienst ging voortdurend door, ook bij het repareren van de piano, het optuigen van de kerstboom of het stofzuigen, al waren er natuurlijk ook dode momenten en changementen.

De tijden van het kerkelijk jaar trokken aan ons voorbij: herfst, advent, Kerst, epifanie. Elke dag weer konden we morgenliederen zingen en de nacht begroeten.

Er werd veel gezongen in Bethel, uit allerlei bundels van Liedboek tot Opwekking, van Oosterhuis tot Hemelhoog. Er werd uit de Bijbel gelezen, gebeden en gepreekt. Via internet konden voorgangers opgeven om een klokuur of meer in het rooster in te vullen. Sommige voorgangers deden dat door een kerkdienst te herhalen van afgelopen zondag of proef te draaien voor de komende zondag.

Anderen haalden een betekenisvolle dienst van jaren her tevoorschijn om hier te vieren. De Nassaukerk uit Amsterdam voerde een zelfgemaakt buurtcantate uit, die ze al eerder hadden gezongen. Veel vieringen werden voor de gelegenheid gemaakt rond thema's als vluchten (Ruth), veiligheid en hoop. Andere vieringen sloten aan bij de tijd van het jaar: advent, Kerst, nieuwjaar. Op Martin Luther Kingdag (21 januari 2019) was er een afvaardiging van de Mennonite Church uit Ohio, die teksten van Martin Luther King las. Soms waren er bijzondere vieringen voor kinderen (met muziek of met Godly play). Vaak is ook het Avondmaal gevierd.

Sommige uren werden anders ingevuld dan met de gebruikelijke bestanddelen van een kerkdienst. Zo zijn er meditatieve uren geweest, onder andere met het lopen van een labyrint, er zijn gedichten gelezen en besproken, er is gedanst en soms was er een sing-in met Opwekkingsliederen of een Top

2000-dienst.<sup>2</sup> De eindeloze uren nodigden uit om te doen wat je anders niet zomaar doet, bijvoorbeeld het lezen van de langste psalm uit de Bijbel (Psalm 119, een lofzang op de wet) of het lezen van een compleet evangelie. Altijd brandde de paaskaars en er werden veel kaarsjes als gebeden aangestoken. Een tijdlang was er een gebedsmuur van kippengaas, waar kerkgangers briefjes met wensen en gebeden in konden steken.

Zo gaat dat wanneer mensen uit allerlei kerkgenootschappen (protestantse kerken, rooms-katholieke kerk, oud-katholiek, evangelische beweging, migrantenkerken) en allerlei landen (België, Duitsland, Zwitserland, Verenigde Staten) hun aandeel leveren. Uiteindelijk zijn er niet echt nieuwe rituelen of vormen ontstaan. Het was meer zo dat alles wat er gebeurde een bijzondere lading kreeg, uitgelokt door de bijzondere situatie.

### Openheid, gemeenschap en gewicht

Wat maakte de kerkdienst in Bethel nu zo bijzonder, afgezien van de lange duur ervan?

Allereerst had de dienst een uitnodigende openheid. Openheid heeft een kader nodig. Het kader bij de dienst van Bethel was, dat we aan de voorgangers aangaven: het is een christelijke kerkdienst, onder ambtelijke verantwoordelijkheid van de Protestantse Kerk Den Haag. Voorgangers uit andere kerkgenootschappen en ook leken zijn van harte welkom om een gedeelte van de dienst in te vullen. Avondmaal, eucharistie of communie kun je vieren wanneer je als voorganger binnen je eigen kerkgenootschap daartoe gerechtigd bent. Inbreng vanuit een andere religie of levensovertuiging is welkom, maar dan bijvoorbeeld als dialogisch onderdeel van de viering.

Binnen dat kader was er vervolgens openheid om de ruimte en de tijd op eigen wijze in te vullen en dat gebeurde uitbundig. In de liturgische theorie wordt wel gesproken over 'bricolageliturgie', om aan te duiden dat binnen een liturgie elementen uit allerlei tradities op een gelijkwaardige manier worden opgenomen. Voor de dienst van Bethel gaat die karakterisering misschien te ver, omdat in een bricolageliturgie de verschillende elementen ook op elkaar inwerken en dat was in Bethel niet prominent het geval. De liturgie daar zou ik liever een 'mozaïekliturgie' noemen, denkend aan de achterwand van de kerkzaal van Bethel. De uren liturgie vormden bij elkaar een mozaïek met onderscheiden elementen, maar wel een geheel. Wie weg wilde lopen, kon dat altijd doen en was niet gehouden aan klokuren. Ook dat was een welkome en ongebruikelijke vorm van openheid. De dienst van Bethel creëerde ook een bijzondere gemeenschap. Een gemeenschap heeft een vaste kern, met eigen gewoonten en gasten die voor de gelegenheid aanschuiven. In Bethel was het bijzondere dat er geen staande gemeenschap was die bepaalde wat er in de liturgie gebeurde, maar dat iedere voorganger en kerkganger door het binnenkomen in Bethel onderdeel werden van een gemeenschap. Er ontstond een liturgische gemeenschap van gasten met hun eigen viervormen, zonder enige agenda om de gasten tot leden te maken of binnen een vast stramien te plaatsen. We waren allemaal te gast, met het gezin Tamrazyan door hun continue aanwezigheid als eigenlijke gastheer. Daardoor kreeg de liturgie een uitstraling van gelijkwaardigheid, waarin ook niet-kerkelijke bezoekers zich opgenomen voelden.

Het fascinerende aan de kerkdienst van Bethel was, dat alles wat er gebeurde bepaald werd door de liturgie of tot liturgie werd. Bij de kerkdiensten en vieringen die ik gewoonlijk bezoek, is vaak het niet-liturgische medebepalend: de dienst moet op tijd ophouden, want de kinderen wachten in de nevendienst, we krijgen zin in koffie, de zaal is verhuurd aan een andere groep, of er moet nog vergaderd worden. Hier werd alles opgenomen binnen de liturgie: van een gesprek tot het eten van mandarijntjes na een lange nacht waken.

De liturgie werd een allesbepalende kracht. Die gaf een prangend gewicht aan wat er in de dienst gebeurde en werd gezegd. Een Taizé-lied 'Als alles duister is, ontsteek dan een lichtend vuur dat nooit meer dooft', het lievelingslied van het gezin Tamrazyan, kreeg een speciale lading, gezongen bij een gezin dat zijn toevlucht had gezin in een kerk. Een lied met een gebed voor de overheid, een

psalmtekst over het schuilen bij God: de horizon van een gezin dat enkel alleen dit leven in dit kerkgebouw had, maakte alles anders.

Dat kon niet blijvend zijn, en dat was misschien ook wel de kracht van deze liturgie: dat het viereen totaal verbonden was aan dit ene moment, voor deze ene zaak van het kinderpardon.

Kaarsen en gebeden

‘We waren op alles voorbereid, alleen niet op kaarsen en gebeden’ zegt een Stasi-officier in de roman *Nikolaikirche* van Erich Loest over de het wekelijkse vredesgebed in Leipzig, waarmee de val van de Muur in Oost-Duitsland in oktober 1989 begon. Die uitspraak is binnen de muren van Bethel regelmatig aangehaald.

Bij alle vijftig malen kerkasiel is er gevierd en gebeden, en dat gebeurt door het hele land in allerlei diensten en wakes. Door de druk van het ministerie en de prangende politieke situatie rondom het kinderpardon ontstond er de unieke continue kerkdienst van Bethel, waar gevierd werd wat een Godshuis kan betekenen voor wie zoeken naar veiligheid. Voor een tijd werd dat een plaats van God.

Theo Hetteema werkt als theoloog bij het Protestantse Landelijk Dienstencentrum en bij het Seminarium van de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten. Hij was als voorzitter van de Algemene Kerkenraad van de Protestantse Kerk Den Haag betrokken bij het kerkasiel Bethel.

---

<sup>1</sup> Raad van Kerken, *Overwegingen rond kerkasiel van de Raad van Kerken*, Oecumenische bezinning nr. 17. Amersfoort: RvK, 1999, 2<sup>e</sup> ed. 2004.

<sup>2</sup> Van veel uren kerkdienst zijn de liturgieboekjes verzameld. Wie onderzoek, nascholing of scriptie hieraan wil wijden, kan contact opnemen met de auteur ([tlhetteema@pthu.nl](mailto:tlhetteema@pthu.nl)).